

УДК: [316.454.3+316.625]–029:1(045)

Олександр Поліщук

КОЛЕКТИВНА ДІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ГРУПИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто процес соціалізації у суспільствах, що зазнали трансформаційно-модернізаційних змін. З'ясовано, що в ході цих змін утворилася чимала кількість нових соціальних груп, які спрямовують свою колективну дію на процес соціалізації особистості. Встановлено, що колективна дія соціальних груп у процесі соціалізації відіграє важливу роль, адже практично від неї залежить кінцевий результат соціалізації.

Ключові слова: особистість, соціалізація, соціальна група, колективна дія.

O. Polishchuk. Collective Activity of a Social Group in the Process of Personality's Socialization

The process of socialization in the societies which underwent transformation-modernization changes has been studied in the article. It is cleared up that in the course of these changes, considerable number of new social groups was created, which direct their creative activity to the process of personality's socialization. It is determined that collective activity of social groups in the process of socialization plays an important role, because final result of socialization depends practically on it.

Key Words: *personality, socialization, social group, collective activity.*

A. Polishchuk. Коллективное действие социальной группы в процессе социализации

Рассмотрено процесс социализации в обществах, которые подвергнуты трансформационно-модернизационным изменениям. Выяснено, что в ходе этих изменений образовалось немало новых социальных групп, которые направляют свое коллективное действие на процесс социализации личности. Установлено, что коллективное действие социальных групп в процессе социализации играют важную роль, поскольку практически от нее зависит конечный результат социализации.

Ключевые слова: *личность, социализация, социальная группа, коллективное действие.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні чимало дослідників звертаються до проблем соціалізації особистості та ролі колективної дії в цьому процесі. Такий інтерес науковців є не випадковим, він зумовлений різними трансформаційно-модернізаційними змінами суспільства, що виникли з проголошенням незалежності, обранням демократичного шляху розвитку, а також з інтересами та потребами людини, які не є сталими і зазнають зовнішнього впливу. Все це у своїй сукупності спонукає до того, що суспільство має замислитися над проблемою, якою має бути людина, особистість, індивід у новій державі, точніше – якою має бути людина нової формації. Щоб дати відповідь на це та інші запитання, варто згадати той факт, що людина – істота, яка не є сталою і її стан визначається середовищем, у якому вона знаходиться, а також тим впливом, якого вона зазнає у ньому. Під середовищем розуміється та чи інша соціальна група, до якої людина входить або з якою вона себе ідентифікує.

Варто відзначити, що соціалізація є явищем багатогранним, багатоплановим, якоюсь мірою невизначеним, непослідовним з великою розгалуженістю. Усе це ускладнює сам процес, робить його непередбачуваним. Тому науковці в котрий раз звертаються до проблем соціалізації, колективної дії, пропонують конкретні рішення, однак незважаючи на такі дії дослідників, ця проблема залишається і сьогодні не вирішеною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з 80-х років ХХ ст., увагу науковців привернула проблема колективної дії соціальних груп, інститутів, особливо проблема впливу соціальних утворень на особистість. До таких дослідників належать такі відомі вчені, як Г. Блумер, котрий, розглядаючи соціальні рухи, зазначав, що вони за допомогою колективних дій впливають на особистість, у результаті чого остання соціалізується у їхньому середовищі [3, с. 150-159]; Е. Здравомислова, аналізуючи процес соціалізації, підкреслює ініціативний і неформальний характер суспільних рухів і визначає їх як більш або менш стабільну колективну ініціативну діяльність, спрямовану на перетворення соціальної дійсності [5, с. 88-93]; М. Олсон, який у своїй праці “Логіка колективної дії” розглядає вплив колективної дії профспілок, інших соціальних груп на особистість [7], та ін.

Формулювання цілей статті. Завданням статті є з'ясування ролі колективної дії у процесі соціалізації особистості в суспільствах перехідного типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми живемо в час постійних змін та нестабільності, а це спонукає суспільство як соціальний організм переформатовуватися: з'явилося чимало різних соціальних груп, утворень, сфер зайнятості тощо. Такий стан призвів до того, що людина отримала можливість вибору своєї соціальної ролі. Якщо бути більш конкретним, то років 30-40 тому людина розглядалася як інструмент, гвинтик, який мав лише можливість "крутитися" в той бік, куди вказувала державна система. Тобто держава "утворювала" той світ, де людина як член цієї держави позбавлялася самостійного вибору, а робила те, що було запропоновано політичною системою. Зрозуміло, що в такій ситуації людина позбавляється можливості власного вибору і не розглядається як самоціль. При цьому вона зазнає, відповідно до концепції Г. Блумера, чітко спланованої і контрольованої колективної дії певних соціальних груп, які ототожнюються з державою чи партією [1, с. 95-115]. Така ситуація має деякий позитивний аспект: людина, яка проходить соціалізацію у такій державі з відповідною політичною системою, бачить кінцевий результат свого розвитку. Однак у цьому плані є певні проблеми: інколи кінцевий результат соціалізації є міфічним. Тобто колективна дія певних соціальних груп, спрямована на особистість, є реальною, проте, кінцева мета її є міфічною.

XXI століття перед людиною у сфері соціалізації відкрило інші широти, які є невизначеними, а кінцевий результат непередбачуваний. Прикладом цього є утворення різних формальних і неформальних груп, метою яких є виокремлення у соціумі і домінування над іншими. У цій ситуації стає зрозумілим, що колективна дія є важливим фактором соціалізації особистості. Адже сам процес соціалізації особистості передбачає засвоєння нею норм, цінностей, традицій соціального устрою, що утворилися в результаті колективної дії відповідних соціальних груп та їх взаємодії.

Зважаючи на перехідний період, який настав у постсоціалістичних країнах, варто звернутися до напрацювань Л. Камінської. Вона зазначає, що в умовах трансформації, а вони є властиві перехідному періоду, суспільні рухи, соціальні групи орієнтуються на постматеріалістичні цінності [6, с. 91-93]. Особливо це стосується молоді, яка проходить соціалізацію у таких суспільствах. Молоде

покоління відмовляється від старих цінностей і формує нові, що є результатом колективної дії. В інформаційному сенсі комунікативні технології виступають важливим елементом публічної діяльності рухів. Дослідниця зазначає, що основною проблемою дослідження нових суспільних рухів є ціннісні компоненти культури, що формують колективну дію, зазначає дослідниця. З цього стає зрозумілим, що колективна дія старших (перших) соціальних груп формує цінності, які стають орієнтиром у процесі соціалізації, але молодші соціальні групи (другі) можуть сприйняти їх і розвивати далі, а можуть і не сприйняти результат утворення неформальних організацій, які не відповідають тим соціальним утворенням, що існують, а їх колективна дія суперечить традиційній.

У зв'язку з цим сучасне суспільство, на думку Л. Камінської, характеризується новими формами колективної дії, яким властиві такі характеристики: 1) спрямованість не стільки на трансформацію соціальних структур, скільки на зміну соціальних і культурних цінностей, що визначає нові цілі у процесі соціалізації; 2) соціальні класи перестають виступати соціальними суб'єктами сучасних форм колективної активності; 3) сучасні рухи продукуються множинними новими соціальними спільнотами, у яких особистість проходить відповідну соціалізацію; 4) колективна активність спрямована на масову мобілізацію з метою зміни цінностей і установок, для чого застосовуються нові засоби дії; 5) “нові” соціальні рухи відкидають формальні, бюрократичні способи організації, надаючи перевагу гнучкості з метою активного залучення нових членів до своїх лав, що сприяє утворенню нових типів колективної організації, а відповідно і колективної дії [6, с. 91-93].

У підсумку можна зазначити, що для нових суспільних рухів характерний новий тип колективної дії, де індивідуальна ідентичність домінує над колективною. Це створює нові “індивідуалізовані” форми громадянської активності, у яких проходить соціалізацію особистість.

Зважаючи на це, соціалізація є важливим процесом у суспільстві, яке розвивається, прагне зберегти себе як соціальну субстанцію у метафізичному розумінні. Крім цього, слід пам'ятати, що цей процес є двостороннім: з одного боку, особистість, яку суспільство намагається залучити до свого соціального простору і часу через участь у різних соціальних групах та впливу багатьох соціально-політичних інститутів, з іншого – агенти, які представляють ті інститути чи соціальні групи й здійснюють вплив на формування особистості. Під

поняттям “формування” розуміється входження, процес поетапного входження особистості до соціального середовища.

Соціалізація являє собою процес становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, придбання соціально значимих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини із суспільством.

Уже З. Фрейд виділив психологічні механізми соціалізації: імітацію, ідентифікацію, почуття сорому і провини. Імітацією називається усвідомлена спроба дитини копіювати визначену модель поведінки. Зразками для наслідування можуть виступати батьки, родичі, друзі та ін. Ідентифікація – спосіб усвідомлення приналежності до тієї чи іншої спільності. Через ідентифікацію діти приймають поведінку батьків, родичів, друзів, сусідів, їхні цінності, норми, зразки поведінки як свої власні [10, с. 103-123].

Імітація й ідентифікація є позитивними механізмами, оскільки вони націлені на засвоєння визначеного типу поведінки. Сором і провини являють собою негативні механізми, оскільки вони придушують чи забороняють деякі зразки поведінки. З. Фрейд відзначає, що почуття сорому і провини тісно пов'язані і майже нерозрізнені [10, с. 103-123]. Однак між ними існують визначені розходження. Сором, звичайно, асоціюється з відчуттям, що вас викрили і зганьбили. Це почуття орієнтоване на сприйняття вчинків індивіда іншими людьми. Відчуття ж провини зв'язано з внутрішніми переживаннями, із самооцінкою людиною своїх учинків. Покарання тут відбувається само собою, що контролюється совістю.

Т. Парсонс застосовував поняття, введені З. Фрейдом до теорії соціальної дії і соціальних систем. Він визначив імітацію як процес, за допомогою якого засвоюються специфічні елементи культури, особливі знання, уміння, обряди і т. д [8, с. 301]. На його думку, імітація не припускає ніякого тривалого зв'язку з “моделлю”. Ідентифікація ж для них означає внутрішнє освоєння цінностей людьми і являє собою процес соціального навчання. Ступінь ідентифікації визначається характером прихильності до “іншого”. Оскільки найбільш сильні прихильності в родині, то вона вважається основною формою соціалізації. У соціології звернена увага на той факт, що цінність родини як соціального інституту довгий час недостатньо враховувалася. Більше того, відповідальність за виховання майбутнього індивіда намагалися деякою мірою зняти з родини, перекинувши на школу, трудовий колектив, громадські організації. Припущення ролі родини принесло великі втрати, в

основному морального характеру, але які згодом обернулися великими втратами в трудовому і суспільно-соціальному житті.

Соціалізація особистості припускає, що об’єктом дослідження є не одна чи декілька, а весь комплекс суспільно значущих якостей людини в їхній тісній єдності і взаємодії. Вони охоплюють усю сукупність рис свідомості і поведінки: знання, переконання, працьовитість, культуру, вихованість, прагнення жити за законами краси, фізичну підготовку тощо.

Однак соціалізація буде ефективнішою лише тоді, коли агенти соціальних груп чи інститутів створять умови, в яких особистість, яка формується, могла б себе ідентифікувати.

На перший погляд, процеси ідентифікація і соціалізація є різними, але у реальному житті вони взаємодоповнюють один одного. Адже, як було зазначено вище, соціалізація у своєму незаангажованому виявленні є залученням особистості до соціального простору, тобто входження особистості до відповідного середовища, а ідентифікація допомагає “знайти самого себе” у соціальній системі, тобто вона, на думку З. Фрейда, є одним з механізмів, завдяки якому здійснюється соціалізація особистості [10, с. 103-123].

Сьогоднішнє суспільство є надзвичайно багатограним. Воно представлене різними соціальними групами, стратами, колективами. Усі ці соціальні утворення використовують свою колективну дію з різною метою: одні для того, щоб зібрати якомога більше людей для здійснення якоїсь одноосібної мети, інші для того, щоб досягти відповідного результату тощо. Але, незважаючи на це, всі вони (соціальні утворення) прагнуть залучити особистість до своїх проєктів і в такий спосіб підсилити колективну дію соціальної групи чи колективу. Говорячи про соціальні групи, інститути та інші утворення, доцільно відзначити той факт, що вони є чітко організованими, мають свою внутрішню структуру з чітко розподіленим виконанням ролей. Тому стійку соціальну групу чи інститут можна характеризувати як колектив. Але це стосується лише тих соціальних груп, які є стійкими. Отже, говорячи про стійкі соціальні групи, ми їх можемо характеризувати як колектив. Колектив як поняття має такі ознаки: 1) поєднання індивідів на основі спільних завдань; 2) спільна дія і взаємодопомога; 3) наявність постійного контакту; 4) відома організація. Особистість, яка входить до складу будь-якого колективу, знаходиться у відповідних стосунках з ним і зазнає колективної дії у процесі формування особистісних рис. Однак характер такої колективної дії прямо залежить

від того соціального середовища, в якому функціонує цей колектив, а також від того, чим він займається (тобто від роду та виду його діяльності). У цьому форматі доцільно звернути увагу на те, що надзвичайно важлива, наприклад, різниця між виробничими колективами різних систем управління. Взаємовідносини у таких колективах зумовлюються метою їх існування, а також наявними традиціями і звичаями таких колективів [9, с. 182-183].

Отже, говорячи про колективну дію соціальних груп у процесі соціалізації особистості, варто відзначити, що колектив є одним з агентів соціалізації, дія якого у цьому процесі є значущою.

З'ясовуючи дію механізмів соціалізації, необхідно враховувати стадії розвитку особи, що зумовлені її віковими змінами. Так, уже у віці 3-4-х років дитина отримує перші уявлення про навколишній світ. Батьки і старші члени сім'ї передають дитині певні погляди, зразки соціальної поведінки. Вони дають дитині перші приклади участі, перші емоційні та раціональні оцінки. Усе це можна назвати безпосередньою соціалізацією в сім'ї. Атмосфера, що панує в домі батьків, формує риси особистості індивіда, що в майбутньому матиме велике значення для його соціальної поведінки, як, наприклад, здатність до погодження дій, уміння обговорювати питання, що не збігаються з власною позицією, наявність чи брак агресивних тенденцій тощо. Словом, уже в сім'ї формуються основні риси особистості. Пізніше, коли дитина піде до школи, починається наступний етап розвитку уявлень. Під впливом учителів, засобів масової інформації та стихійних факторів у свідомості дітей відбувається не тільки кількісне накопичення знань, а й певні якісні зміни: формування відповідного ставлення до оточуючого. Наступний етап – етап юності – характеризується включенням нових механізмів передавання соціальних цінностей, зокрема неформальних (різні молодіжні групи, молодіжна субкультура в цілому).

Стає зрозумілим, що головним соціальним процесом, через який здійснюється взаємодія між особистістю та суспільством, є процес соціалізації.

Соціалізація – процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості.

Це є процес розвитку людини від індивідуального до соціального під безпосереднім чи опосередкованим впливом таких факто-

рів соціального середовища, як сукупність ролей і соціальних статусів; соціальні спільноти, в межах яких індивід може реалізувати певні соціальні ролі й набути конкретного статусу; система соціальних цінностей і норм, які домінують у суспільстві й унаслідуються молодшими поколіннями від старших; соціальні інститути, що забезпечують виробництво й відтворення культурних зразків, норм і цінностей та сприяють їх передачі й засвоєнню, тощо.

Особистість є причиною і наслідком усіх змін у суспільстві. Вона водночас виступає об'єктом і суб'єктом соціальних відносин, соціального розвитку. Перше обумовлено прагненням бути належним до соціуму, а друге – прагненням активно взаємодіяти з ним, змінювати його відповідно до своїх уявлень шляхом виявлення творчої індивідуальності в процесі опанування соціальних норм і функцій, здійснення різноманітних видів діяльності.

Завдяки соціалізації людина залучається до суспільства, засвоюючи звичаї, традиції і норми певної соціальної спільноти, відповідні способи мислення, властиві даній культурі, взірці поведінки, форми раціональності та чуттєвості. Спрощеним є трактування соціалізації як одномірного, односпрямованого процесу дії соціальних факторів на конкретну людину, де індивіду відводиться пасивна роль об'єкта впливу.

До впливу соціального середовища людина ставиться вибірково на основі сформованої у її свідомості системи цінностей. Індивідуальність особи, її потенційні можливості засвоїти культурний пласт суспільства, потреби та інтереси, спрямованість соціальної активності є найважливішими чинниками її соціалізації. Агентами соціалізації є сім'я, сусіди, ровесники, вихователі та вчителі, колеги і знайомі, засоби масової інформації, соціальні інститути, насамперед культурно виховні, референтні групи тощо. Соціалізація здійснюється протягом усього життя людини, поділяючись на первинну (соціалізація дитини) та вторинну (соціалізація дорослих). Це відбувається тому, що умови життя людини, а значить і вона сама, постійно змінюються, вимагають входження у нові соціальні ролі та змін статусу, інколи докорінних. Тобто людина у процесі соціалізації зазнає впливу колективної дії.

Соціалізація особистості є специфічною формою привласнення нею тих суспільних відносин, що існують в усіх сферах суспільного життя. Основою соціалізації є освоєння індивідом мови соціальної спільноти, її мислення, форм раціональності й чуттєвості, сприйняття індивідом норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків

діяльності тощо. Індивід соціалізується, включаючись у різноманітні форми соціальної діяльності, засвоюючи характерні для них соціальні ролі. Тому соціалізацію особистості можна розглядати як сходження від індивідуального до соціального. Водночас соціалізація передбачає індивідуалізацію, оскільки людина засвоює існуючі цінності вибірково, через свої інтереси, світогляд, формулюючи власні потреби, цінності.

Завдяки соціалізації людина залучається до соціального життя, одержує і змінює свій соціальний статус і соціальну роль. Соціалізація – тривалий і багатоактний процес. Адже суспільство постійно розвивається, змінюються його структура, мета і завдання, цінності й норми. Водночас протягом життя змінюється людина: її вік, погляди, уподобання, звички, правила поведінки, статуси і ролі. Завдяки соціалізації люди реалізують свої потреби, можливості й хист, налагоджують стосунки з іншими членами суспільства, їх групами, соціальними інститутами і організаціями, з суспільством взагалі. Все це дає змогу їм почуватися в суспільстві, соціальному житті впевнено. Водночас соціалізація – найважливіший чинник стабільності суспільства, його нормального функціонування, наступності його розвитку.

Соціалізація – це складний і тривалий процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин, його активної взаємодії з оточенням, у результаті якої він засвоює зразки поведінки, соціальні норми і цінності, необхідні для його успішної життєдіяльності у даному суспільстві. Будь-яке суспільство висуває певні вимоги до розвитку особистості, створює систему сприяння формуванню соціально бажаних властивостей людини, тих властивостей, що схвалюються оточенням. Разом з цим у суспільстві існує система покарань за відхилення поведінки людини від соціальних норм, суспільних вимог. Вона є основним механізмом взаємодії суспільства і особистості. В процесі соціалізації формуються основні властивості особистості, які забезпечують її життєдіяльність у суспільстві.

Виходячи з цього, можна зобразити це схематично: А – це соціальна група, Б – особа, яка проходить процес соціалізації, В – колективна дія, яка є наслідком діяльності А. Отже, Б як об'єкт соціалізації зазнає впливу А – суб'єкта соціалізації. Вплив суб'єкта виражається В. Тобто В є результатом дії А, що спрямована на Б. Однак не завжди В є тим повноцінним механізмом, якого зазнає Б, оскільки Б має свої особливості і не завжди може сприймати В як результат А. У цьому контексті доцільно згадати і про такий

структурний елемент, про який йшлося вище – ідентифікацію, яку умовно ми позначимо С.

Тобто С у процесі впливу В на Б відіграє важливу роль. Адже від того, як виражається С, можна здійснювати й управління впливом В на Б і навпаки. Це пов’язано з тим, що особа, яка ідентифікує себе з тією чи іншою соціальною групою, швидше пройде процес соціалізації і зможе долучитися до колективної дії цієї соціальної групи. Якщо ж цього не відбудеться, то процес соціалізації буде уповільнений, і ніхто не зможе гарантувати, що у кінцевому результаті особистість долучиться до колективної дії певної соціальної групи.

Можливий інший варіант, коли Б зазнає впливу В, але не переходить у С. Тоді суб’єкт процесу соціалізації засвоює лише загальні правила певної соціальної групи, але себе не ідентифікує з цією соціальною групою, а отже його дія не буде частинкою колективної дії соціальної групи, до складу якої він увійшов. Адже як одиниця соціальної групи суб’єкт є, а як особа, яка діє і свою діяльність спрямовує на отримання результату для соціальної групи, не розглядається.

Ця ситуація пов’язана з тим, що особистість “не може себе знайти”, вона не може себе ідентифікувати з тією чи іншою соціальною групою. Такі особи, як правило, потрапляють під вплив різних неформальних соціальних груп.

Зважаючи на те, що суспільство, за Г. Блумером, визначається як символічна взаємодія людей, груп і колективів, воно включає найрізноманітніші види взаємопов’язаної поведінки і дій людей: і кооперацію, і конфлікт, і байдуже ставлення людей один до одного, і експлуатацію – тобто все розмаїття людських взаємин. Він створює загальну модель людської взаємодії, де центральною постаттю є індивід, який постійно діє і взаємодіє, тому він звертає основну увагу не на статику, а на динаміку людського життя, постійні зміни, які в ньому відбуваються [2, с. 173-179].

Люди діють стосовно речей на підставі смислів (meanings), якими вони володіють. Наприклад, папір на столі є тим, на чому людина може записати свої думки, яблуко – тим, що людина може з’їсти. Кожна людська дія характеризується врахуванням специфічного сенсу відповідних речей.

Сенс будь-якої речі, що потрапляє у поле зору людини, виникає із взаємодії, у яку ця людина вступає з іншою. Сенс не належить речам самим по собі і не виступає здатністю судження якого-не-

будь суб'єкта: сенс виникає у процесі взаємодії і вписується в неї, тому за природою цей сенс є соціальним феноменом.

Виходячи з цього, можна припустити, що центральною категорією у філософії в процесі соціалізації, на думку Г. Блумера, є колективна дія. Такою дією є і родинна вечера, і гра, і судовий процес тощо, тобто колективними діями виступають і звичайна співпраця двох людей, і масштабні спільні дії великих скупчень індивідів [1, с. 90-115]. Колективна дія, за Г. Блумером, є фундаментальною, основною частиною суспільства, в якій активну участь бере індивід. У цьому плані Г. Блумер розходиться з Е. Дюркгеймом, для якого колективні дії та колективні уявлення виступали чимось зверхнім і вищим, визначальним стосовно окремої людини [4, с. 154]. Крім того, колективна дія у Г. Блумера теж розглядається як процес, у русі та змінах.

Відомий дослідник Т. Шибутані вважав, що у дослідженні колективної дії важливе місце займає особиста концепція сприйняття себе (Я-концепція). Кожна людина визначає себе, спираючись на певні суспільні, групові шаблони, а отже отримує відповідні права і обов'язки, статус у групі. Людина знає своє місце і інші знають це, завдяки чому відносини між людьми є визначеними. Свої імпульси людина здебільшого стримує для того, щоб жити відповідно до стандартів поведінки, котрі вони встановили самі для себе. Тому під Я-концепцією вчений розуміє систему організованих дій стосовно себе самого і значення, котрі формуються в процесі участі в спільних діях. Свідома поведінка, таким чином, є не лише проявом того, якою людина є насправді, а результатом уявлень людини про саму себе, котрі склалися на основі спілкування з іншими людьми. Багато характерних рис людської поведінки, на думку Т. Шибутані, зумовлені тим, що люди діють в символічному оточенні і намагаються бути такими, якими вони повинні бути за власним уявленням [11, с. 210].

Висновки і перспективи. Отже, процес соціалізації особистості можна розуміти як вплив колективної дії різних соціальних груп на особистість. Воно спровоковане тим, що сам процес соціалізації спрямованою на залучення особистості до соціального життя. Адже кожне суспільство стурбоване тими процесами, які призводять до його старіння, викорінення, знищення. І саме через колективну дію відповідної соціальної групи можна його зберегти. Зрозуміло, що стаття не вичерпує наявних проблем, які стоять перед дослідниками у сфері вивчення колективної дії, але вона

піднімає цю проблему на рівень наукових досліджень, розробок концепцій тощо.

Література:

1. Блумер Г. Коллективное поведение / Пер. Д. Водотынского // Американская социологическая мысль: Тексты / Сост. Е. И. Кравченко; под ред. В. И. Добренькова. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – С. 90-115.

2. Блумер Г. Общество как символическая интеракция / Г. Блумер // Современная зарубежная социальная психология. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С. 173-179.

3. Блумер Г. Социальные проблемы как коллективное поведение / Пер. И. Ясавеева // Контексты современности-II: Актуальные проблемы общества и культуры в западной социальной теории: Хрестоматия / Сост. и общ. ред. С. А. Ерофеева; 2-е изд., доп. и перераб. – Казань: Изд-во Каз. ун-та, 2001. – С. 150-159.

4. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Пер. с фр., А. Б. Гофмана. / Э. Дюркгейм – М.: Канон, 1995. – 352 с.

5. Здравомыслова Е. А. Парадигмы и модели социологии общественных движений / Е. А. Здравомыслова // Социологические исследования. – 1990. – № 7. – С. 88-93.

6. Камінська Л. Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів / Л. Ф. Камінська // Соціологія. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 1-2. – С. 91-93.

7. Олсон Мансур. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп. Пер. с англ. / Мансур Олсон. – М.: ФЕИ, 1995. – 174 с.

8. Толкотт Парсонс. О структуре социального действия / Парсон Толкотт. – М.: Академический Проект, 2000. – 880 с.

9. Философский словарь. Под. ред. М. М. Розенталя. Изд. 3-е. – М., Политиздат, 1975 г. – 496 с.

10. Фрейд З. Влечения их судьба / Зигмунд Фрейд // Основные психологические теории в психоанализе. – М.: Госиздат, 1923. – С. 103-123.

11. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани. – Ростов-на-Дону: Фенікс, 1998. – 539 с.

Рекомендовано до друку рішенням кафедри суспільних наук Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, протокол № 11 від 6 червня 2012 р.